

RECENZIE LA ORTOFIZICA LUI MIHAI DRĂGĂNESCU¹

Constantin NOICA

ABSTRACT: This is a reproduction of the review made by the great Romanian philosopher Constantin Noica in 1984 at the request of the publishing house where the book *Ortophysics* by Mihai Drăgănescu was to be published. Constantin Noica has considered *Ortophysics* as an impressive unitary explanation of the physical, biological and spiritual realms on the basis of the common informational origin. But more than this synthesis, the book has contained the materialist, and not spiritualist, idea that conscience is not only the end of the material evolution, but also its beginning. According to Noica and within the constructivist epistemological pattern, the "human-made" models of matter and world allow their permanent openness as well as the sensitivity of the human consciousness towards the existence.

This sensitivity consists also in considering the objects of reality as *subjects of reality*, since every such object is in informational connections and feed-backs with the environment: even the universe would have, according to Mihai Drăgănescu/ Constantin Noica, its own *subjectivity* (this is the term used by Noica). This representation, Constantin Noica kept saying, is not the traditional unity of a "guilty subjectivism" with idealism, nor is it the continuation of the naïve statement about the fundamental unity of consciousness and the depths of the world. The informational processes taking place throughout are which allow the aegis of subjectivity across the world.

Consequently, the formal has material support, but this support is a unity of matter and information until the deep down of the world and that communicates till us through infinite transmitters.

Epistemologically, has Constantin Noica observed, this representation starts with and privileges the complex over the simple and the phenomenological/ the meanings and meanings of meanings as they are revealed in the cosmic total informational movement over the structural emphasised by the traditional fragmentary modern sciences.

KEYWORDS: Mihai Drăgănescu, Constantin Noica, ontology, information, matter, conscience.

¹ Notă editorială: Acest text reprezintă referatul elaborat de Constantin Noica, cerut de Editura Științifică și Enciclopedică în 1984, în vederea publicării lucrării *Ortofizica* aparținând lui Mihai Drăgănescu. El a fost preluat, cu acordul autorului, din Alexandru Surdu, *Vocația filosofiei românești*, (București: Editura Academiei Române, 1995) și are acordul acestuia.

Autorul acestui referat nu cunoaște o sinteză filosofică atât de cuprinzătoare și de impresionantă ca lucrarea de față, în cultura europeană. Este vorba de o excepțională reușită a culturii noastre și – sperăm să nu ne înșelăm – a culturii veacului XX. Prin anii '50, un Teilhard de Chardin, față de care autorul român este mult mai bine așezat, a putut impresiona cu sinteza sa în spiritul culturii noastre științifice. În fapt, autorul francez nu era decât un paleontolog, vorbind destul de stingherit despre celelalte științe ale naturii, ca și cu oarecare candoare despre științele omului; pe deasupra, punea în joc o retorică și o exaltare, ce au sfârșit prin a indispuce, – în timp ce lucrarea omului de știință român (la capătul unei serii de opere originale și deschizătoare probabil către o nouă activitate creatoare, pentru autor și pentru continuatorii săi de pe acum asigurați) trădează o splendidă sobrietate a gândului a toate înnoitor ce o susține, unită cu o greu comparabilă stăpânire a întreg registrului științelor.

Este probabil că în zilele noastre singură informatica, specialitatea autorului, poate asigura unui spirit de excepție controlul spectrului cunoașterii contemporane. La un moment dat s-ar fi spus că în miezul cunoașterii ar putea sta cibernetica, dar „ea s-a oprit la conștiință”, în fața conștiinței, cum spune autorul de față (p. 22). Informaticianul, cel puțin unul de nivelul profesorului Drăgănescu, este în măsură să cuprindă în viziunea sa și faptul de conștiință, ba chiar să-l rabată asupra lumii și să-l solidarizeze cu ea, ca în grandiosul *I L M = inel al lumii materiale*, conceput de autor. Dar e posibil că omul de știință român este printre primii – nu știm de nici un alt informatician autor al unei viziuni filosofice de amploarea acesteia – care să valorifice puțința informației de a da ceea ce lipsește culturii noastre și face pentru mulți insuportabilă acumularea de cunoștințe în atâtea domenii disparate, de a da anume un tip de om de cultură care să acopere tot. Citind lucrarea de față îți dai seama că omul de cultură viitor va trebui să fie un „homo informaticus”, altminteri rămâne mutilat.

S-ar putea crede că, stăpânind evantaiul științelor contemporane, autorul face operă de enciclopedism filosofic, nu o sinteză filosofică propriu-zisă. Dar tocmai în aceasta constă adevărata noutate a lucrării de față, faptul că acoperă științele fundamentale sub puterea unificatoare a unei autentice idei filosofice. Lucrarea ar putea fi privită, chiar, ca un model pentru viziuni filosofice viitoare. Dintre cele trei feluri în care se poate practica filosofia, primul ca istorie a filosofiei, al doilea pe temeiul unei experiențe spirituale (amândouă fiind feluri tradiționale de a filosofa) sau, în al treilea rând, întemeiat

pe *corpus*-ul științelor, felul ultim e probabil că va precumpăni în viitor. Dar până acum oamenii de știință n-au filosofat decât în prelungirea câte unei științe, cu oricâte libertăți: un Schrödinger și Heisenberg cu fizica matematică, un Monod sau Jacob ca biologi, un Prigogine, cu oricâte deschideri, din perspectiva chimiei și fizicii. Când au ieșit din specialitatea lor, ca Einstein însuși în *Cum văd lumea*, au recăzut peste locurile comune ale reflexiunii filosofice. Cu *Ortofizica*, în schimb, ni se oferă, cum spune *Prefața*, o explicare unitară a fizicului, biologicului și spiritualului, ținând seama că în toate planurile este vorba de procese cu caracter informațional. Dacă reținem că întreaga tehnologie (p. 490 în final) are și ea un substrat comun informațional, atunci lumea toată, că este a naturii, a omului ori a artefactului uman, apare schimbată la față, putând fi atacată unitar de gândire dintr-un unghi absolut nou.

Dar ideea filosofică a lucrării nu se reduce la afirmarea universalității proceselor informaționale, o afirmare la care putea ajunge, cu un minimum de cutezanță, orice informatician filosof. Excepțional de adânc, poate și de fecund pentru gândirea și cercetarea altor oameni de știință, ni se pare dublul aspect al ideii filosofice puse în joc: pe de o parte, că trebuie să existe ceva mai adânc decât particulele fizicale și celulele biologice, ele nefiind deci constituenți ultimi ai materiei vieții, pe de alta că termenul ultim al evoluției, conștiința, nu mai apare ca un capăt de drum, necum ca un epifenomen sau alteori ca un simplu accident („măimuță golașă, care a dus la om”), ci este expresia superioară a unei deschideri, sau introdeshideri, spune autorul, care se manifestă de la începutul vieții și e solidară cu modelul deschis și el, chiar dacă fără rudimente de conștiință, al materiei neînsuflețite. Prin urmare autorul nu caută numai ceva mai adânc decât unitățile pretins originare, ci arată în plus că *ultima verigă, omul, regăsește și face direct racordul cu începuturile*. În orice viziune filosofică sau științifică de până acum, omul și conștiința lăsau deoparte în urma lor procesele originare, obârșia lor. Poate pentru prima dată cu Inelul Lumii Materiale (modelul propus de autor) îndepărtatul devine, prin conștiință și prin cultură ni se spune, imediatul însuși. Iar în timp ce modelele conceptuale pe baza particulelor materiale, deși trimitând evolutiv la forme superioare, rămân modele închise, tocmai modelul acesta în care bucla se închide este cu adevărat deschis.

Dacă totuși trebuie să strângem și mai bine ideea filosofică pusă în joc, atunci vom spune că ea constă în transformarea întregului corp al științelor prin valorificarea unei bune și obiective *subiectivități universale*. Termenul poate îngrijora (de aceea și spunem

subiectivitate în loc de subiectivism), dacă ar fi restrâns la subiectivul uman, psihologic ori chiar epistemologic. Dar s-a observat de mult că există subiectivitate sau subiectitate și în afara omului: o plantă ca și un organism în genere, sunt în ele însele expresia unei subiectități, iar cibernetica a venit, la rândul ei, să arate că un sistem, natural, ori chiar artificial posedă, cu conexiunea inversă, caracterul unui subiect în act – în termeni românești, am spune că lucrurile, fără să fie, până la om, un „sine” personal, își au totuși „sinea” lor – și atunci subiectivitatea încetează să fie condamnată din punct de vedere științific, ba devine chiar un extraordinar mijloc de investigație. Lumea poate fi cercetată, nu drept un ansamblu de *obiecte* de realitate, ci drept unul de *subiecte de realitate*. Întregul universului el însuși apare, în viziunea lucrării acesteia, drept un subiect de realitate, ce-și desfășoară subiectivitatea proprie până la conștiința umană.

În felul acesta filosofia obține un câștig uriaș. Toată această problematică sub care a stat veacul trecut, anume tema, aparent evidentă a unui subiect cunoscător în fața unei lumi și a unui obiect de cunoscut, acel subiectivism vinovat, unit cu acel idealism autentic, care a dominat dezbaterile filosofice, toate rămân în urmă, ca și vorba naivă a lui Schopenhauer, gândul prin care își deschide opera, socotindu-se kantian fără îndreptățire (căci la Kant subiectivismul transcendentă este totuși obiectiv), gândul anume că „lumea este reprezentarea mea”. Toate au fost simplă etapă a conștiinței umane, care încă se opunea lumii pentru că nu știa să se identifice cu ea.

Numai că o asemenea intimitate a conștiinței cu adâncurile lumii – autorul de față ar vorbi de cufundarea în profunzimea lumii materiale – nu se putea întemeia în orice fel. Animismul de pildă, a exprimat și el întotdeauna o asemenea intimitate, dar una de tip naiv, elementar: panteismul, în toate versiunile lui, a căutat, de asemenea, să solidarizeze ordinea conștiinței și a omului cu restul, dar nu putea nici el fi mai mult decât o proclamație. Când s-au impus științele moderne, ele au pornit tocmai de la bariera dintre viu și neviu; iar dacă Teilhard de Chardin a forțat această barieră, vorbind despre o substanță cerebrală infuză în tot ce este materie și care se concentrează treptat cu sistemele nervoase, ajunge la creier uman și trimite chiar dincolo de el, la agregare de conștiințe și de creiere, până în acoperirea Terrei cu un fel de „noosferă”, el n-a făcut decât să dea, cu o viziune biologică mult exaltată, sugestia unității fundamentale dintre conștiință și străfundurile lumii.

Opera lui Mihai Drăgănescu vine să arate că numai din perspectiva informaticii un asemenea gând are sens. De aceea, autorul poate

roști, ca filosof întemeiat pe științe, această admirabilă vorbă, pe care numai un Hegel putea să o spună despre sistemul său, din perspectiva speculației” „Toate filosofile au o rațiune, în lumina modelului ILM” (p. 26). Cu ideea – am spune cu constatarea pozitivă – că procesele cu caracter informațional au loc peste tot; cu implicația acestei idei, că totul stă sub semnul unei bune subiectivități; cu consecința ei, că singura închidere într-o subiectivitate (nu compactarea în agregate stinse, ca „găurile negre” ale astronomilor de astăzi) îngăduie o deschidere, sau în termenii autorului o intro-deschidere, lumea și omul arată *altfel*, păstrându-se perfect toate cunoștințele științifice care s-au cunoașterii până la străfundurile lumii materiale, adică până în sensul, forma, informateria care face cu puțință lumea.

Desfășurarea operei pe linia acestei idei filosofice devine atunci firească. Autorul trebuie să străbată tot, pentru că transfigurează totul. Va trece deci, cu cele patru părți ale lucrării, de la „Cosmos și Univers” la „Materia nevie”, apoi la „Materia vie”, spre a sfârși la „Informație”. În fiecare dintre cele patru părți noutățile sunt de așa natură și atât de întemeiate, încât privesc nu numai filosofia, ci fiecare știință fundamentală în parte. Autorul speră să aibă confirmări științifice, de laborator, pentru unele din ipotezele sale. În orice caz dezvăluie tot felul de aspecte inedite, așa încât este silit (ca și în lucrările anterioare, adesea) să dea nume noi lucrurilor, de cele mai multe ori nume fericit alcătuite, unele probabil rostite să se impună, așa cum de la început trebuie acceptat termenul de „ortofizică”, nu drept altă fizică, ci drept una „la nivel mai adânc decât cel cuantic”, ca și termenul de „informaterie” pentru un ingredient original al lucrurilor, care, în profunzime, structurează o materie amorfă, numită de autor „lumatie”. Și duce în același timp la „ortosens” în existența originară.

În fapt informateria va fi cea care să aducă o cascadă de noutăți, atât în ceea ce privește cosmologia cât și în ce privește materia anorganică și organică, până la viu. Noutatea cea mare, în definitiv, o dă faptul că în timp ce toți oamenii de știință, și chiar cei de formație umanistă fac să primeze știința naturii asupra celor ale omului, Mihai Drăgănescu are curajul, pe temeiul informaticii, să aducă un fel de primat al științelor omului asupra celor ale naturii. El face complexul să primeze asupra simplului și fenomenologicul (cum numește singur sensurile și ortosensurile) asupra sistemicului și a structurii. Nu reflectăm doar structuri spațio-temporale, spune el (p. 25), ci și informații. De aceea cosmologia, care nu mai putea reveni filosofiei, căci descria numai o lume obiectuală și în care

omul apare și el ca un obiect între obiecte, redevine filosofică prin deschiderea ei către sens, viață și conștiință: de aceea matematica apare – poate pentru prima dată în cultura contemporană – ca având baze ontologice; de aceea formalul se dovedește a nu putea exista fără suport (p. 62), fiind necesară așadar o legătură între formal și neformal; de aceea se poate susține că, deși nu este forță, informația trebuie pusă alături de celelalte forțe (p. 122). În primul rând alături de cele electromagnetice și gravitaționale; de aceea omul de știință care e autorul poate cuteza să arunce fizicii provocarea de a-i cere să vadă „sens” în universul material, sau în concret că „spinul” este un efect al cuplajului dintre lumina și informaterie, că mișcarea fotonului este reflectarea unei mișcări de ortosens tot în informaterie, sau – cu o admirabilă viziune – că trebuie să existe un timp de dinaintea timpului, un ritm cosmic fără durată, care devine timp prin cuante de timp în univers.

Cu atât mai lesne, poate, vor accepta oamenii de știință perspectivele pe care le deschide viziunea autorului în ce privește materia vie. Căci viața, spune autorul, implică proprietăți informaționale, iar un program (un cod) este pur și simplu informație. Firește, ni se spune sugestiv, informația genetică este sintactică, ea devenind semantică abia în mintea omului. Dar și aici, ca în cazul particulelor și al celulei, autorul vede ceva mai adânc decât codul, anume (p. 236) o plasticitate informațională a celulei, care nu mai este fixată rigid de acizii nucleici. Iar în timp ce procesul informațional al materiei vii s-a manifestat o singură dată, la nașterea universului, în cea vie procesul este permanent. Numai informateria poate explica fenomenele vii, iar aici autorul pune în joc o realitate elementară nouă, un fel de anticuantă, spune el, pe care o numește „ortobiont”, văzând chiar posibil în cadrul biologiei (ce are acces direct la profunzimi) un experiment hotărâtor pentru ipoteza ortoexistenței, experiment ce ar consta tocmai în detectarea ortobiontului.

Totul e susținut de un gând adânc: acela că informația nu este un simplu proces fizic (cum devine evident chiar la inteligența artificială), ci reprezintă o structură careia i se asociază un înțeles. De aceea autorul combate lingvistica și semantica de astăzi, arătând că ele evită tocmai esențialul: subiectul. Dar ce este subiect, în această cuceitoare viziune de bază de subiectivitate? „Vom numi subiect (p. 427) un dispozitiv care conține un procesor informațional ce acționează cu mediul, interpretându-l și, eventual, acționând asupra lui”.

Am ajuns aproape la o redefinire posibilă a omului (ce sărace rămân definițiile lui obișnuite, chiar și cea de „animal rațional”, pe

lângă definiția aceasta bine cumpănită), o redefinire posibilă care, iată, poate și solidarizează omul cu alte subiecte, naturale și chiar artificiale. Când autorul sfârșește (p. 463–4) prin a spune că natura neconștientă creează și ea, dar imitând creația veritabilă, care este a omului, atunci nu mai poate nimeni vedea umbră de antropologism aici. Este o splendidă întemeiere obiectivă a unității lumii. De aceea nimeni nu se va mai mira să afle, la capătul lucrării, că Binele și Răul sunt ortosensuri, pe care omul și societatea le induc în materia profundă.

Își vor face loc în lume noutățile acestea și multe altele, ce apar atât de firesc în viziunea originală propusă aici? Ar trebui să spunem că nu ne îndoim, dacă n-am cunoaște inerția ce domnește în lumea culturii. Vom spune însă că nu știm despre o lucrare contemporană care să zgâlțâie mai bine această inerție decât lucrarea profesorului Drăgănescu. Iar dacă prin imposibil ea nu s-ar impune de pe acum în cultura veacului XX, să ne fie îngăduit a crede că va uimi și impresiona adânc pe gânditorii nepervertiți din veacul XXI.